ЗАТВЕРДЖУЮ
Голова комісії з реорганізації
Національного авіаційного
університету, в.о. ректора

_____ Володимир ШУЛЬГА

"20" 03 2024 року

ВИСНОВОК

Національного авіаційного університету (далі – НАУ) про наукову новизну,теоретичне та практичне значення результатів дисертації ТАРАСЕВИЧ Тетяни Юріївни на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 «конституційне право; муніципальне право» на тему «Реалізація соматичних прав людини в Україні та зарубіжних країнах: конституційно-правові засади»

Рецензенти: доктор юридичних наук, професор, декан Факультету міжнародних відносин Волошин Юрій Олексійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Факультету міжнародних відносин Камінська Наталія Василівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Факультету міжнародних відносин Прощаєв Володимир Володимирович, призначені Вченою радою НАУ 21 лютого 2024 р. (протокол № 2), розглянувши докторську дисертацію та наукові публікації, в яких висвітлені основні наукові результати докторської дисертації Тарасевич Т.Ю. на тему «Реалізація соматичних прав людини в Україні та зарубіжних країнах: конституційно-правові засади», а також за результатами фахового семінару, проведеного на базі кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства 19 березня 2024 р. (протокол 5), дійшли висновку:

1. Актуальність теми та її зв'язок із планами науково-дослідних робіт.

В умовах глобалізації та технологічного розвитку змінюються усі сфери життя (політична, економічна, соціальна, правова). Сучасні права людини, незважаючи на наявність безлічі законодавчих актів міжнародного й національного рівня, постійно трансформуються і формують нові напрями наукових досліджень у цій сфері. Розвиток біомедицини, трансплантації, репродуктивних технологій, поява можливостей зміни геному дозволяють проводити найрізноманітніші маніпуляції з людським тілом. Звичайно, ці новації допомагають покращити якість та тривалість життя. І людина може реалізовувати права на розпорядження своїм тілом на вищому рівні. Водночас зростають ризики й загрози, пов'язані з їх дотриманням і захистом.

За класичною теорією, виділяють дві основні групи прав людини: права природні і набуті. Ці групи прав визнаються і гарантуються кожному індивідові всією світовою спільнотою. Водночас вони не можуть бути вичерпними. Так, нова промислова революція сприяла прогресивному розвитку у сфері медицини, генної інженерії та біомедицини, що стало підставою для становлення нового виду прав людини. Адже за останні десятиліття право стає дедалі більш антропологізованим. Тому сьогодні можемо говорити про розширення сприйняття свобод та обсягів прав кожної людини. Зміни торкнулися передусім соматичних (особистісних) прав людини, передбачених Конституцією України і міжнародними договорами для розпорядження людиною своїм тілом. Сьогодні обсяг і зміст таких прав під впливом різних світоглядів одержали новий виток розвитку в біомедичній сфері, генетиці, трансплантології та інших науках, які проводять дослідження, так чи інакше пов'язані з людським організмом.

Соматичні права є однією з наймолодших груп прав людини (їх ще називають «права людини четвертого покоління») і сприймаються найбільш неоднозначно, тому викликають безперервні наукові суперечки. Необхідність виокремлення цієї категорії прав зумовлена дедалі ширшим переліком прав, якими держава наділяє суб'єктів або які випливають з природи природних прав людини, які врегульовані на рівні Основного закону. У будь-якому разі цей процес посилюється науково-технічною революцією, чиї досягнення в біотехнологіях і генній інженерії поставили людство перед багатьма етичними викликами, зобов'язавши знайти правові відповіді в законодавстві України (можливість сурогатного материнства, можливість евтаназії, можливість стати донором тіла або його частин за життя або після смерті, можливість заповідати своє тіло після смерті для наукових досліджень тощо). Усе це, а також інші перспективи, що відкриваються з розвитком біотехнологій, зумовлюють потребу в нових правових нормах, де вони будуть закріплені або як права, або як обов'язки, або як заборони. Ігнорування суспільних відносин, що виникли на їх основі, – неприпустиме, оскільки вони заторкують базові цінності: життя, здоров'я, свободу людини.

Окрім того, складність вивчення й дослідження соматичних прав зумовлена й іншими чинниками, серед яких: тісний взаємозв'язок біомедицини і права, труднощі розмежування з морально-етичними поняттями і нормами, відсутність належного нормативно-правового регулювання. З огляду на це, назріла потреба в єдиній класифікації соматичних прав, законодавчому врегулюванні найбільш значущих з них (наприклад, право на евтаназію, право на сурогатне материнство) та узгодженні низки нормативно-правових актів, що закріплюють правовідносини у цій сфері (наприклад, посмертного донорства). Тож актуальним питанням є дослідження конституційно-правових засад соматичних прав людини в контексті їх реалізації, розгляду яких і присвячено цю дисертаційну роботу.

Дисертація акумулювала науковий матеріал, який послугував її дослідницькою основою і дав можливість зберегти наступність у розвитку юридичної науки. Теоретичну основу дисертації становлять праці вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі теорії держави і права, конституційного і міжнародного права. У вітчизняній науці юридична регламентація соматичних

прав людини лише зрідка була самостійною темою дослідження. Як виняток можна згадати статтю С. Стеценка «Біоюриспруденція як новий напрям правових наукових досліджень», у якій він заявив про існування науки біоюриспруденції, започаткованої науковцем польського походження Р. Токарчиком та німецьким ученим Карелом Васаком[1]. Гострота проблеми впливу нових технологій на права людини зумовила її широке обговорення у правовій літературі. У цій сфері надважливими дослідженнями є наукові доробки Я. Триньової, Ю. Турянського, В. Завальнюка, Б. Островської.

Проблемам людського тіла, його життя, смерті або реконструкції в юридичному аспекті присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Останніми роками з'явилося чимало наукових публікацій, монографій, дисертаційних досліджень, журнальних статей, присвячених аналізу етичних і правових аспектів проблеми застосування нових біомедичних технологій. У цій царині варті уваги праці таких зарубіжних науковців, як: G. Sartor, E. Scotford, Дж. Сартор, K. Yeung, J. Coccoli, Kshitij Kumar Singh, Б. М. Кнопперс, К. Шваб, Е. Ж. Судо, Дж. Ді Бернардо, Рамон Л. Лукас, Е. Згречча, A. Bainham, S. Sclater, M. Richards, R. Cohen-Almagor, D. Wertz, J. Fletcher, I. Kluwer та ін. Вони розглядають соматичні права як сукупність прав, що передбачають визнану суспільством і державою можливість вільно й відповідально ухвалювати юридично значущі рішення щодо власного тіла за допомогою досягнень біології, генетики, медицини, техніки і права, а також крізь призму володіння, користування і розпорядження людиною своїм тілом і (або) життям завдяки сучасним технологіям як автономною біосоціальною субстанцією.

Вітчизняні наукові джерела з цих питань можна поділити на такі групи:

– дослідження прав, пов'язаних з людиною і її захистом (М. Баймуратов, Ю. Барабаш, О. Бунчук, Д. Бєлов, Ю. Бисага, А. Колодій, Н. Мяловицька, О. Марцеляк, Н. Оніщенко, М. Орзіх, Н. Пархоменко, В. Погорілко, Т. Подорожна, М. Савчин, В. Серьогін, О. Скрипнюк, Л. Тацій, Ю. Тодика, О. Тюріна, В. Федоренко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.);

– дослідження, присвячені етичній проблематиці застосування біомедичних технологій, евтаназії, трансплантації людських органів, переривання вагітності, зміни біологічної статі, а також світоглядним аспектам охорони здоров'я громадян (О. Барабаш, Б. Островська, А. Дудко, М. Менджул, С. Стеценко, І. Сенюта, Р. Гревцова, Т. Попович, П. Тищенко, Ю. Турянський, Р. Стефанчук, Г. Терешкевич, Я. Триньова, О. Кашинцева, О. Харитонова, Д. Чорненька, Д. Яцків та ін.);

– праці з проблем правового регулювання сфери охорони здоров'я, кваліфікації злочинів проти особистості в контексті застосування нових медичних технологій (Ю. Паніна, В. Пашков, О. Кваша, Д. Дудоров та ін.);

---

[1] Ідеться про праці: Tokarczyk R. A. Biojurisprudencja: podstawy prawa dla XXI wieku. Lublin : Wydawnictvo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiedj, 2008. 109 s.; Vasak K. Human Rights: A Thirty-Year Struggle: The Sustained Efforts To Give Force of Law To The Universal Declaration of Human Rights. *UNESCO Courier*. 1977. № 30 (11). P. 29–32.

– роботи, присвячені проблемам торгівлі людьми та демографічної кризи, в межах яких вивчаються проблеми охорони здоров'я і прав людини у цій сфері (І. Серкевич, І. Євхутич та ін.).

А втім, хоч проблеми співвідношення права і біомедичної етики давно стали предметом вивчення юристів, комплексного теоретико-правового дослідження цієї проблеми ще не проводилося. Тож важливо дослідити регулятивний потенціал наявної системи прав людини та можливі правові форми і напрями її трансформації в сучасному суспільстві. При цьому в основі такого потенціалу мають лежати конституційні принципи права як основоположні засади регулювання прав людини. Усе це сукупно визначило необхідність проведення дисертаційного дослідження з огляду на доктринальну значущість і недосконаліть нормативно-правового регулювання соматичних прав людини.

Під час підготовки дисертаційного дослідження авторка використовувала документи Європейського суду з прав людини, офіційну інформацію Конституційного Суду України, Верховного Суду, аналітичні документи та наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених.

Тема і зміст дисертаційного дослідження узгоджується із Стратегією забезпечення державної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022, Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, визначеними Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Стратегією інформаційної безпеки від 28 грудня 2021 року, схваленої Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, Планом наукових досліджень Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в межах науково-дослідної теми кафедри публічно-правових дисциплін «Розвиток законодавства України в публічній сфері в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0121U113446) (авторка дослідила особливості соматичних прав людини та запропонувала шляхи удосконалення відповідних відносин) і в межах науково-дослідної теми «Міжнародні стандарти міжнародних організацій та їх імплементація державами-членами» (номер державної реєстрації 69-2021/150106) факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету (здобувачка теоретично обґрунтувала проблеми імплементації міжнародних та європейських стандартів захисту соматичних прав в Україні в контексті євроінтеграції).

2. Наукова новизна отриманих результатів дисертації полягає в тому, що робота є першим в Україні правовим дослідженням, у якому проаналізовано правову природу соматичних прав людини, їхніх конституційно-правових засад реалізації в Україні та зарубіжних країнах. Результати дослідження конкретизовано в науково-теоретичних положеннях та узагальненнях, сформульовано низку рекомендацій і висновків, зокрема:

уперше:

– сформульовано авторське визначення соматичних прав людини – це сукупність прав людини, що передбачають визнану суспільством і державою можливість вільно розпоряджатися своїм тілом, а також відповідально ухвалювати юридично значущі рішення щодо власності на нього;

– обґрунтовано авторську класифікацію соматичних прав з огляду на комплексне дослідження наукових поглядів вітчизняних і зарубіжних учених у цій галузі, а саме: право на генетичні модифікації (зміна генного коду, клонування); репродуктивні права людини (право на штучне запліднення, екстракорпоральне запліднення, сурогатне материнство та аборт у встановлених лікарями випадках тощо); право на трансплантацію органів, тканин, клітин; сексуальні права (право на зміну статі); право на вибір форми відходу з життя (евтаназія); право на статеву свободу (право на проституцію); право на участь у біомедичних дослідженнях; право на генетичну діагностику з можливою подальшою реалізацією інших особистісних прав (Додаток Б);

– виокремлено дві основні моделі закріплення конституційних соматичних прав. Перша передбачає безпосередньо наявність таких прав у тексті Конституції. А за другою моделлю соматичні права прямо не закріплені в Конституції. Щоправда, ці відносини регулюються чинним законодавством, через закріплення соматичних прав в інших джерелах національного права, а також в актах офіційного тлумачення Конституції;

– з'ясовано, що поява конституційних засад і норм, які регулюють межі впровадження досягнень науково-технічного прогресу в біотехнологіях, як тенденція зумовила висування *нового напряму наукових досліджень – біоконституціоналізму.* Розвиток національного і міжнародного права, що регулює сферу застосування геномних, репродуктивних та інших біологічних технологій, здійснюється через закріплення соматичних прав людини і принципів права на конституційному рівні;

– визначено, що законодавче регулювання права на охорону здоров'я полягає у формуванні моделі конституційної норми про охорону здоров'я, а саме: «кожен має право на охорону здоров'я, включно з правом на доступну і якісну медичну допомогу». При цьому запропоновано конституціоналізувати і право на біоетичне благополуччя та гарантії поваги й охорони гідності пацієнта. Зокрема: *«1. Кожен має право на біоетичне благополуччя. 2. Гарантії досягнення біоетичного благополуччя та його стандарти встановлюються законом. 3. Українська держава забезпечує пріоритетне досягнення біоетичного благополуччя у сфері охорони здоров'я, біоправа і біомедицини»;*

– наголошено на правомірності впливу геномних досліджень на конституційний статус особистості, а саме: біомедицина і сучасна генетика зумовлюють потребу розглядати проблему захисту конституційної правосуб'єктності людини і громадянина. *Включеність конституційної правосуб'єктності особистості до сфери біоправа, біомедицини, у майбутньому – до царини нейроправа є важливою складовою частиною розвитку сучасного біоконституціоналізму.* У центрі біоконституціоналізму має бути людська гідність, яка потребує правового регулювання і як гідність пацієнта в умовах формування біоправа. Відтак, необхідна юридична розробка гарантій взаємодії гідності людини та прав пацієнта в різних сферах біоправа;

– з'ясовано, що визнання й реалізація прав, які заторкують і породжують інші правовідносини, вимагають нормативно-правового

регулювання, наприклад: шлюб між індивідами однієї статі, зміна генетичної інформації, зокрема можливість замовити бажані риси майбутньої дитини, правовий статус ембріона, вирішення багатьох питань медичного характеру через терапевтичне клонування, трансплантацію тощо;

– показано, що нормативно-правове регулювання соматичних прав людини обумовлене сукупністю проблем і протиріч, які виникають у зв'язку із застосуванням сучасних медичних технологій (генної інженерії, клонування, евтаназії тощо). Сучасне право як нормативна система обмежене у своїх можливостях вирішувати проблеми регулювання відносин, пов'язаних із захистом права на життя і здоров'я, на свободу й особисту недоторканність у процесі правового регулювання абортів, трансплантації людських органів і тканин, втручання в геном людини. У разі правових прогалин концепції і норми біоетики можуть виступати як регулятивні засоби, допомагаючи запобігти конфліктам і соціокультурним відмінностям у розумінні сутності права людини на життя і здоров'я в різних національних правових системах;

– здійснене дослідження, що ґрунтується на науковій аргументації, дозволило вивести *формулу*, а саме: у сучасній юридичній антропології біомедичні інновації інтерпретуються в контексті етики суспільства споживання, де сенс людського життя редукується до отримання матеріальних благ. Тож суперечності між сьогочасним світоглядом та класичним розумінням прав людини варто розглядати як одну з найважливіших проблем нормативного регулювання медичних інновацій;

удосконалено:

– понятійно-термінологічний апарат сучасної юридичної науки в частині визначення понять «соматичні права», «права четвертого покоління», «евтаназія», «клонування», «сурогатне материнство», «трансплантація» тощо;

– положення щодо характеристики соматичних прав людини як прав четвертого покоління;

– положення щодо механізму захисту соматичних прав людини на рівні Основного закону на прикладі Конституції Франції, в якій вперше закріплено право на аборт;

– положення щодо важливості принципу рівності всіх перед законом з огляду на реалізацію права людини на зміну статі та сексуальні права;

– зміст права людини на розпорядження своїм життям (визначення смерті людини, евтаназія);

– зміст права людини на сурогатне материнство;

– поняття «нейроправо» як міждисциплінарної галузі дослідження, яка регулює нейротехнології, нейроправа і когнітивні здібності; також є галуззю прикладної нейробіології, щоб полегшити шлях розуміння людської поведінки для її більш точного юридичного регулювання;

– характеристику чинного законодавства України та зарубіжних держав у частині реалізації права на трансплантацію органів і тканих людського організму;

– практичний досвід зарубіжних країн щодо новітніх біотехнологій та їх конституційно-правового регулювання;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо права людини на життя, яке визначається з огляду на ціннісні засади державної політики, історико-культурний та духовно-моральний контекст формування правової системи, сукупність цілей, ідей та конституційних принципів, що становлять його зміст;

– положення щодо конституційних принципів реалізації прав людини, зокрема прав четвертого покоління;

– положення щодо правового регулювання соматичних прав людини у сфері генної інженерії, пов'язаної з експериментами над людиною;

– положення щодо реалізації права людини на зміну статі, на статеву свободу, на розпорядження своїми органами і тканинами;

– положення щодо біометричної ідентифікації особи;

– положення щодо порушення особистісних прав людини, зокрема права на гідність особистості, на свободу й особисту недоторканність, на свободу совісті;

– питання стосовно сучасних відкриттів у біомедичній сфері, які є передумовою реконструкції традиційних правових і моральних ціннісних орієнтацій.

3. Конкретна особиста участь автора в одержанні результатів.

Дисертація є самостійною науковою працею, що відображає результати проведеного дослідження. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції були одержані дисертанткою в результаті аналізу й безпосереднього використання в роботі науково-інформаційних, нормативно-правових джерел і матеріалів судової практики.

4. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків, рекомендацій, які захищаються.

Під час підготовки дисертаційного дослідження авторка використовувала документи Європейського суду з прав людини, офіційну інформацію Конституційного Суду України, Верховного Суду, аналітичні документи та наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених.

Основні положення та висновки дисертації викладено в 54 наукових публікаціях, з яких 18 статей опубліковано у виданнях України, що визнані як фахові з юридичних наук, 5 статей – у зарубіжних наукових виданнях, одноосібна монографія, а також 30 тез доповідей і повідомлень на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, форумах.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять двадцять два підрозділи, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 480 сторінок, з них основного тексту – 388 сторінок. Список використаних джерел налічує 530 найменувань.

5. Теоретичне значення роботи.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та подано нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає у формуванні цілісної концепції реалізації соматичних прав людини в Україні та зарубіжних країнах, їх конституційно-правових засад.

6. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки проведених досліджень можуть бути застосовані: *у науково-дослідній сфері* – для подальшого аналізу правових аспектів реалізації захисту соматичних прав людини; *у правотворчості* – для удосконалення законодавчих гарантій соматичних прав людини; *у правоохоронній діяльності* – під час розробки рекомендацій щодо застосування судами України європейських правових стандартів реалізації та захисту соматичних прав; *в освітньому процесі* – під час викладання курсів із захисту прав людини, а також галузевих навчальних дисциплін, таких як «Конституційне право», «Теорія права», «Медичне право», «Цивільне право», «Кримінальне право», «Міжнародне право», «Міжнародний захист прав людини» тощо. Крім того, вони можуть стати в нагоді для розробки національних стратегій і планів дій у сфері прав людини чи їхніх окремих категорій.

7. Використання результатів роботи.

Основні теоретичні значення результатів дисертаційного дослідження сформульовані для правотворчої та правозастосовної діяльності та підтверджуються довідками про впровадження Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка про впровадження № 06/12 від 19 березня 2024 року); Управління освіти Дарницької районної в місті Києві державної адміністрації (довідка про впровадження № 101/36 – 997 від 23.04.2024 року); актами про впровадження Вінницького міського суду Вінницької області від 21 березня 2024 року; Рівненської міської ради та виконавчого комітету від 22 березня 2024 року; Адвокатського об'єднання «СОЛОМОН» м. Вінниця від 25 березня 2024 року.

8. Повнота викладення матеріалів дисертації в публікаціях та особистий внесок автора.

Дисертація Тарасевич Тетяни Юріївни є самостійною науковою працею, в якій наведено теоретичні положення і висновки, власні ідеї та розробки автора, які дають змогу вирішити поставленні завдання. Усі висновки та практичні рекомендації, винесені на захист, розроблені дисертанткою особисто.

Найважливіші ідеї, висновки, рекомендації, отримані в дисертації, оприлюднені на наукових та науково-практичних конференціях, у тому числі міжнародних, всеукраїнських та за міжнародною участю. Основні положення дисертації обговорювали на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи

розвитку» (м. Львів, 19-20 листопада 2021 р., тези опубліковано); «Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії» (м. Харків, 3-4 грудня 2021р., тези опубліковано); «Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку» (м. Київ, 10 грудня 2021р., тези опубліковано); «Права людини – пріоритет сучасної держави» (м. Одеса, 10 грудня 2021 р., тези опубліковано); «Забезпечення прав людини: національний та міжнародний виміри» (м. Вінниця, 10 грудня 2021р., тези опубліковано); «Юридична техніка у правотворчості та правозастосуванні» (м. Івано-Франківськ, 10 грудня 2021 р., тези опубліковано); «Права людини як індикатор розвитку сучасної держави» (м. Київ, 13 грудня 2021 р., тези опубліковано); «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпро, 14–15 січня 2022 р., тези опубліковано); «Проблеми забезпечення національного правопорядку на сучасному етапі» (м. Київ, 3 травня 2022 р., тези опубліковано); «Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні» (м. Рівне, 19 травня 2022 р., тези опубліковано); «Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку» (м. Вінниця, 9-10 червня 2022 р., тези опубліковано); «Права людини та публічне врядування в сучасних умовах» (м. Чернівці, 10 червня 2022 р., тези опубліковано); «Правові засади організації та здійснення публічної влади»(м. Хмельницький, 17 червня 2022 р., тези опубліковано); «Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану» (м. Львів, 23 червня 2022 р., тези опубліковано); «Україна на сучасній геополітичній шахівниці світу: феноменологічний та конституційно-правовий аналіз» (м. Ужгород, 14 липня 2022 р., тези опубліковано); «Людина і війна: соціально-правові аспекти сьогодення» (м. Київ, 13 жовтня 2022 р.); «MODERN RESEARCH IN WORLD SCIENCE» (Lviv, 29-31 October 2022, тези опубліковано); «Соціально-гуманітарні виміри правової держави» (м. Дніпро, 27 жовтня 2022 р., тези опубліковано); «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р., тези опубліковано); «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції» (м. Житомир, 1 грудня 2022 р., тези опубліковано); «Гарантії та забезпечення прав людини в Україні: становлення, розвиток та перспективи» (м. Харків, 4 грудня 2022 р., тези опубліковано); «Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми» (м. Чернівці, 6 грудня 2022 р., тези опубліковано); «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри» (м. Вінниця, 9 грудня 2022 р., тези опубліковано); «Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення» (м. Хмельницький, 09 грудня 2022 р., тези опубліковано); «Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні» (м. Київ, 15 грудня 2022 р., тези опубліковано); «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р., тези опубліковано); «Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі» (м. Одеса, 14 квітня 2023 р., тези опубліковано); «Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні» (м. Рівне, 27-28 квітня 2023 р., тези опубліковано); «Трансформація законодавства України в сучасних умовах» (м. Київ, 23 травня 2023 р., тези опубліковано); «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри» (м. Вінниця, 07 грудня 2023 р., тези опубліковано).

Основні положення та висновки дисертації викладено в 54 наукових публікаціях, з яких 18 статей опубліковано у виданнях України, що визнані як фахові з юридичних наук, 5 статей – у зарубіжних наукових виданнях, одноосібна монографія, а також 30 тез доповідей і повідомлень на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, форумах.

9. Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Наукові праці, у яких опубліковані наукові результати дисертації

Публікації у наукових фахових виданнях України:

1. Тарасевич Т.Ю. Правове регулювання біометричної ідентифікації особи: національні тенденції та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.* 2021. № 2. С. 281-287. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2021.58 (0.15 др.арк.);
2. Тарасевич Т.Ю. Конституційно-правова регламентація права на зміну статі у контексті реалізації соматичних прав людини. *Київський часопис права*: *Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана.* 2021. № 4. С. 59-67. DOI https://doi.org/10.32782/klj/2021.4.8 (0.21 др.арк.);
3. Тарасевич Т.Ю. Актуальність проблеми евтаназії в Україні: реальність чи заборона. *Часопис Київського університету права Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.* 2021. № 3 С. 116-122. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2021.50 (0.20 др.арк.);
4. Тарасевич Т.Ю. Поняття та істотні характеристики соматичних прав людини. *Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права»* 2021. № 5. С. 8-12. DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.5.1.2 (0.14 др.арк.);
5. Тарасевич Т.Ю. Особливості і проблеми правового регулювання сурогатного материнства: національні тенденції та зарубіжний досвід. *Держава і право. Збірник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.* 2021. № 90. С. 41-52. DOI: 10.33663/1563-3349-2021-90-41 (0.25 др.арк.);
6. Тарасевич Т.Ю. Соматичні права: реалізація та практика правового регулювання. *Історико-правовий часопис: видання юридичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2021. № 2 (17). С. 86-92. (0.08 др.арк.);
7. Тарасевич Т.Ю. Поняття і види соматичних прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал. Запорізький національний університет.* 2021. № 12. С. 207-214. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/17 (0.17 др.арк.);
8. Тарасевич Т.Ю. Реалізація соматичних прав людини в умовах розвитку сучасних біотехнологій. *Право та державне управління*: *збірник наукових*

праць. Запоріжжя, 2022. № 2. С. 46-52. DOI https://doi.org/10.32840/pdu.2022.2.5 (0.21 др.арк.);

9. Тарасевич Т.Ю. Принципи соматичних прав людини як підгрунтя їх реалізації в умовах розвитку сучасних біотехнологій. *Альманах права. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України.* 2022 р. Вип. № 13. С. 318-325. DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-50 (0.41 др.арк.);
10. Тарасевич Т.Ю. Евтаназія як соціальна проблема. *Право та державне управління: збірник наукових праць. Запоріжжя.* 2022. № 3. С. 14-21. DOI https://doi.org/10.32840/pdu.2022.3.2 (0.21др.арк.);
11. Тарасевич Т.Ю. Евтаназія як форма реалізації права людини на смерть: медико-правові аспекти. *Наукові перспективи. Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Право». Випуск № 1(17).* 2023. С. 303-313. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-1(7)-303-*313* (0.20 др.арк.);
12. Тарасевич Т.Ю. Правове регулювання штучного інтелекту у сфері репродуктивних функцій людини: сучасні виклики та перспективи реалізації. *Науковий вісник Ужгородський національний університет. Серія «Право». Вип. 75(1).* 2023 р. С. 123-130. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.20 (0,20 др.арк.);
13. Тарасевич Т.Ю. Правовий режим використання людських органів, створених за допомогою біотехнологій: біопринтинг в Україні та зарубіжних державах. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск № 1. 2023 р. С. 150-156.* DOI https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.26 (0.15 др.арк.);
14. Тарасевич Т.Ю. Універсальні принципи та цінності біомедичної етики: аспекти взаємозв'язку з біоюриспруденцією. *Часопис Київського університету права Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.* 2023. № 1. С. 128-132. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2023.27 (0.14 др.арк.);
15. Тарасевич Т.Ю. Принципи соматичних прав людини: формування універсальної моделі міжнародних і національних стандартів. *Наукові перспективи. Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Право». Випуск № 4 (10).* 2023. С. 227-239. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-4(10)-227-239 (0.41 др.арк.);
16. Тарасевич Т.Ю. 3D – біопринтинг – технологія майбутнього в медичній сфері. *Науково-практичний журнал «Наше право» (спеціалізоване видавництво «ЮНЕСКО-СОЦІО»). Харківський національний університет внутрішніх справ. Випуск № 2. 2023. С. 36-42.* DOI 10.32782/NP.2023.2.4 (0.20 др.арк.);
17. Тарасевич Т.Ю. Принцип конфіденційності в реалізації соматичних прав людини крізь призму взаємозв'язку біомедичної етики і права. *Науково-практичний журнал «Європейські перспективи» (спеціалізоване видавництво «ЮНЕСКО-СОЦІО»). Харківський національний університет внутрішніх справ. Випуск № 3. 2023. С. 21-27.* (0.20 др.арк.);
18. Тарасевич Т.Ю. Правова танатологія та право на смерть: проблеми та перспективи вивчення соматичних прав людини. *Альманах права. Інститут*

держави і права імені В.М. Корецького НАН України. 2023 р. Вип. № 14. С. 352-360. DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-339-351 (0.25 др.арк.).

Публікації у міжнародних періодичних наукових виданнях інших держав:

19. Tarasevych T. Constitutional and Legal Regulation of the Right to Change Sex in the Context of the Implementation of Somatic Human Rights. *JILC. Journal of International Legal Communication.* vol. 3. No 1. 2021.3. pp. 27-36 https://doi.org/10.32612/uw.27201643.2021.3.pp.27-36 (0,30 др. арк.);

Публікації у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз:

20. Tarasevych, T., Yuzko, T., Hrabovska, O., Romanova, O., & Lisova, K. Peculiarities of Consideration of Cases in The ECtHR Regarding the Protection of Constitutional Human Rights related to the Fourth Generation of Somatic Rights. *Juridical Tribune*, v. 13, Issue 4, P. 644 - 667. December 2023. DOI: 10.24818/TBJ/2023/13/4.09 *Включено до міжнародної наукометричної бази* ***Scopus.*** (0,50 др. арк., особисто автору – 0.20 др.арк.);

21. Cherneha, V., Hrytsai, I.Tarasevych T. Rights of a child born through the use of assisted reproductive technologies in the EU countries and Ukraine *Amazonia Investiga*, 11(53), 101-110/ May 2022. https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.10 ISSN: 2322-6307 *Включено до міжнародної наукометричної бази* ***Web of Science.*** (0.46 др.арк., особисто автору - 0.20 др.арк.);

22. Tarasevych T.,Y.Melnyk, M.Melnyk Problems of Concluding Surrogacy Agreements: Practice of Ukraine and the EU. *Cuestiones Políticas.* 2022. Vol.40. № 73. P. 71-89. DOI:https:// doi.org/10.46398/cuestpol.4073.03 *Включено до міжнародної наукометричної бази* ***Web of Science.*** (0.42 др.арк., особисто автору – 0.20 др.арк.);

23. Tarasevych T. Ethical and legal aspects of cloning the human body: current challenges. Lex Humana, v. 15, n. 2, P. 45-58. 2023, ISSN 2175-0947 *Включено до міжнародної наукометричної бази* ***Web of Science***.(0,36 др.арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Тарасевич Т.Ю. Соматичні права людини як самостійна правова категорія. Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19-20 листопада 2021 р.). Львів, 2021. С. 40-44. (0.14 др.арк.);
2. Тарасевич Т.Ю. Правове регулювання біометричної ідентифікації особи: техніка та технологія. Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії: матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (м. Харків, 3-4 грудня 2021р.). Харків, 2021. С. 10-13. (0.13 др.арк.);
3. Тарасевич Т.Ю. Питання евтаназії в Україні: умови та підстави її виконання. Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку:

матеріали X міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 грудня 2021р.). Київ, 2021. С. 442-447. (0.14 др.арк.);

4. Тарасевич Т.Ю. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні: зарубіжний досвід. Права людини – пріоритет сучасної держави: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.) Одеса, 2021. С. 288-294. (0.14 др.арк.);
5. Тарасевич Т.Ю. Проблеми реалізації права на сурогатне материнство у національному контексті. Забезпечення прав людини: національний та міжнародний виміри: матеріали I всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 10 грудня 2021р.). Вінниця, 2021. С.138-144. (0.14 др.арк.);
6. Тарасевич Т.Ю. Захист прав людини на міжнародному рівні: проблеми генної інженерії. Юридична техніка у правотворчості та правозастосуванні: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 10 грудня 2021 р.). Івано-Франківськ, 2021. С.149-154. (0.13 др.арк.);
7. Тарасевич Т.Ю. Правове регулювання визначення критеріїв права людини на життя: перинатальний період. Права людини як індикатор розвитку сучасної держави: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13 грудня 2021 р.). Київ, 2021. С.92-94. (0.08 др.арк.);
8. Тарасевич Т.Ю. Реалізація права власності на тіло: моральний і правовий аспекти. Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 14–15 січня 2022 р.). Дніпро, 2022. С. 48-50. (0.08 др.арк.);
9. Тарасевич Т.Ю. Право людини на життя та забезпечення правопорядку у світлі триваючої війни в Україні. Проблеми забезпечення національного правопорядку на сучасному етапі: матеріали методол. семінару (м. Київ, 3 травня 2022 р.). Київ, 2022. С. 59-63. (0.14 др.арк.);
10. Тарасевич Т.Ю. Порушення права на життя: практика ЄСПЛ у сфері охорони здоров'я. Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: матеріали XII всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 19 травня 2022 р.). Рівне, 2022. С.81-84. (0.13 др.арк.);
11. Тарасевич Т.Ю. Захист прав ненародженої дитини: право на життя в контексті практики ЄСПЛ та зарубіжного досвіду. Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку: матеріали I міжн. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9-10 червня 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 259-263. (0.13 др.арк.);
12. Тарасевич Т.Ю. Спеціальне закріплення соматичних прав людини в конституціях сучасних держав крізь призму впливу біотехнологій на їх розвиток. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах: матеріали V Міжн. правничого форуму. (м. Чернівці, 10 червня 2022 р.). Чернівці, 2022. С.107-109. (0.08 др.арк.);
13. Тарасевич Т.Ю. Вплив біотехнологій на права людини: технологічні зміни та соціальна реальність. Правові засади організації та здійснення публічної влади: матеріали V міжн. наук.-практ. конф.

(м. Хмельницький, 17 червня 2022 р.). Хмельницький, 2022. С.366-368. (0.08 др.арк.);

14. Тарасевич Т.Ю. Закріплення на конституційному рівні соматичних прав та принципів їх існування та розвитку. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (м. Львів, 23 червня 2022 р.). Львів, 2022. С. 263-267. (0.13 др.арк.);
15. Тарасевич Т.Ю. Електронний реєстр геномної інформації людини: реалії правового регулювання соматичних прав. Україна на сучасній геополітичній шахівниці світу: феноменологічний та конституційно-правовий аналіз: матеріали міжн. кругл. столу. (м. Ужгород, 14 липня 2022 р.). Ужгород, 2022. С.103-110. (0.13 др.арк.);
16. Тарасевич Т.Ю. Права людини та сучасні біотехнології: динамізм в умовах технологічного прогресу. Людина і війна: соціально-правові аспекти сьогодення: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13 жовтня 2022 р.). Київ, 2022. С.11-15. (0.13 др.арк.);
17. Тарасевич Т.Ю. Право людини на життя: проблеми законодавчого встановлення початку життя дитини. «MODERN RESEARCH IN WORLD SCIENCE». 17.VIII International Scientifik and Practikal Conference (Lviv. 29-31 October 2022). Lviv, 2022. С. 1746-1750. (0.14 др.арк.);
18. Тарасевич Т.Ю. Історико-нормативні засади евтаназії: Україна та зарубіжні країни. Соціально-гуманітарні виміри правової держави: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 жовтня 2022 р.). Дніпро, 2022. С.128-132. (0.14 др.арк.);
19. Тарасевич Т.Ю. Легалізація евтаназії: зарубіжна практика та українські реалії. Права людини в період збройних конфліктів: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.). Одеса, 2022. С. 419-425. (0.14 др.арк.);
20. Тарасевич Т.Ю. Співвідношення понять «право на смерть» і «право на життя» крізь призму евтаназії. Гарантії та забезпечення прав людини в Україні: становлення, розвиток та перспективи: матеріали круглого столу, присв. Міжн. дню прав людини (м. Харків, 4 грудня 2022 р.). Харків, 2022. С. 98-101. (0.13 др.арк.);
21. Тарасевич Т.Ю. Соматичні права людини і можливості їх реалізації. Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми: матеріали III міжн. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 6 грудня 2022 р.). Чернівці, 2022. С. 128-130. (0.08 др.арк.);
22. Тарасевич Т.Ю. Форми реалізації соматичних прав людини: від життя до смерті. Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 грудня 2022 р.). Вінниця, 2023. С. 82-85. (0.13 др.арк.);
23. Тарасевич Т.Ю. Правовий статус ненародженої дитини: практика ЄСПЛ та зарубіжний досвід. Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: матеріали наук.- практ. столу (м. Хмельницький, 09 грудня 2022 р.). Хмельницький, 2022. С. 171-174. (0.13 др.арк.);

24. Тарасевич Т.Ю. Соматичні права людини та їх захист на міжнародному рівні. Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 грудня 2022 р.). Київ, 2022. С. 86-88. (0.08 др.арк.);
25. Тарасевич Т.Ю. Проблеми клонування в сучасній юридичній науці і практиці. Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції: матеріали X всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 1 грудня 2022 р.). Житомир, 2023. С. 245-248. (0.13 др.арк.);
26. Тарасевич Т.Ю. Взаємозв'язок біомедичної етики з біоюриспруденцією. Правові засади організації та здійснення публічної влади: матеріали VI Міжнародної наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю від дня народж. д.ю.н., проф., акад.-засновника НАПрНУ, Л.П. Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.). Хмельницький, 2023. С. 517-519. (0.08 др.арк.);
27. Тарасевич Т.Ю. Реалізація конституційних принципів у сфері біомедицини. Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Шості юридичні читання: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 квітня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 44-49. (0.14 др.арк.);
28. Тарасевич Т.Ю. Сучасні технології 3D – біопринтингу в медичній сфері. Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: матеріали XIII всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 27-28 квітня 2023 р.). Рівне, 2023. С. 117-121. (0.13 др.арк.);
29. Тарасевич Т.Ю. Принципи соматичних прав людини як підгрунтя їх реалізації в умовах розвитку сучасних біотехнологій. Трансформація законодавства України в сучасних умовах: матеріали XIV щорічної міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 травня 2023 р.). Київ, 2023. С. 234-238. (0.13 др.арк.);
30. Тарасевич Т.Ю. Розвиток танатології: вивчення соматичних прав людини. Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 07 грудня 2023 р.). Вінниця, 2024. С. 78-83. (0.14 др.арк.).

10. Оцінка мови та стилю дисертації.

Текст дисертації викладений грамотною, доступною мовою, зміст характеризується логічним та послідовним характером і містить необхідні узагальнення. Наведені в рефераті наукові положення, висновки і рекомендації, результати опублікованих праць чітко осмислені та обґрунтовані в тексті дисертації. Дисертація оформлена згідно з вимогами Міністерства освіти і науки України.

Детальний розгляд дисертаційної роботи дає підстави констатувати ідентичність реферату та основних положень дисертації.

11. Відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подається до захисту.

Дисертаційна робота за формою, змістом і обґрунтуванням висновків є кваліфікованим, виконаним на високому теоретичному та методологічному рівні дослідженням. Дисертація відповідає Порядку присудження та позбавлення

наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197. Тема, мета і зміст дисертації повністю відповідають паспорту спеціальності 12.00.02 – «Конституційне право; муніципальне право».

12. Відповідність принципам академічної доброчесності.

Дисертація не містить необґрунтованих запозичень та плагіату. У роботі дотримано правила посилання на джерела інформації у випадку використання ідей, розробок, тверджень, відомостей. Надано достовірну інформацію про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Докторська дисертація Тарасевич Тетяни Юріївни є кваліфікаційною науковою працею, виконаною здобувачкою самостійно. Здійснено теоретичне узагальнення та подано нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає у формуванні цілісної концепції реалізації соматичних прав людини в Україні та зарубіжних країнах, їх конституційно-правових засад.

Робота логічно побудована, характеризується єдністю змісту, має завершену структуру і повністю розкриває тему, відповідає принципам академічної доброчесності. Не має суттєвих недоліків. Дисертація Тарасевич Тетяни Юріївни на тему «Реалізація соматичних прав людини в Україні та зарубіжних країнах: конституційно-правові засади», відповідає вимогам, передбаченим пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 та відповідає паспорту наукової спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право, затвердженому МОН. Робота рекомендується до захисту в спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Рецензенти:

Декан Факультету міжнародних відносин,
д.ю.н., професор Ю.О. Волошин

Професор кафедри міжнародного права та
порівняльного правознавства, д.ю.н., професор Н.В. Камінська

Професор кафедри міжнародного права та
порівняльного правознавства, д.ю.н., професор В.В. Прощаєв